

УДК 340.1

**СПІВВІДНОШЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ  
ТА СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ**  
**CORRELATION OF THE LEGAL RESPONSIBILITY AND THE SOCIAL JUSTICE  
IN THE SPHERE OF THE JUSTICE: SEPARATE QUESTIONS**

**Іваненко О.В.,**  
*кандидат юридичних наук,  
заступник начальника навчально-методичного центру –  
начальник відділу методичного забезпечення навчального процесу  
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена висвітленню окремих питань співвідношення юридичної відповідальності та соціальної справедливості у правозастосовній діяльності. Автор наголошує на необхідності здійснення правозастосовної діяльності у державі у відповідності із принципом справедливості.

**Ключові слова:** юридична відповідальність, соціальна справедливість, правосуддя, правозастосування, правореалізація, законність.

Статья посвящена рассмотрению некоторых вопросов относительно соотношения юридической ответственности и социальной справедливости в правоприменительной деятельности. Автор акцентирует внимание на необходимости осуществления правоприменительной деятельности в государстве в соответствии с принципом справедливости.

**Ключевые слова:** юридическая ответственность, социальная справедливость, правосудие, правоприменение, правореализация, законность.

The article is devoted to the investigation of the separate questions of the correlation of the legal responsibility and the social justice in the application of law. The author focuses in necessity to accord the application of law to the principle of the justice.

**Key words:** the legal responsibility, the social justice, the justice, the application of law, the implementation of law, the legality.

**Постановка проблеми.** Дана проблематика становить науковий інтерес через її практичне значення для правотворчості, усіх форм реалізації правових норм, правових діяльності. Особливу увагу слід звернути на сферу правореалізації, де відбувається переведення закладеного у право потенціалу справедливості у конкретні правовідносини. Саме тут ідеї справедливості, закладені у нормах права, отримують конкретний прояв у правозастосовних актах, процесуальних діях, правомірній поведінці суб'єктів правовідносин.

**Стан дослідження.** Проблема співвідношення юридичної відповідальності та соціальної справедливості у вітчизняній юридичній літературі наразі залишається недостатньо вивченою попри те, що дослідження як юридичної відповідальності, так і соціальної справедливості проводяться вже тривалий час. Такий стан розробленості зазначеної проблематики свідчить про необхідність поглиблення та узагальнення теоретичних знань на основі аналізу практики правозастосування. Тому **метою** статті є висвітлення окремих аспектів співвідношення юридичної відповідальності та справедливості як окремих соціально-правових актів у сфері правосуддя для подальшого використання набутих теоретичних знань у забезпеченні ефективності правозастосовної діяльності.

**Виклад основного матеріалу.** Співвідношення соціальної справедливості та юридичної відповідальності

проявляється не лише в обранні справедливого заходу юридичної відповідальності, але й у тому, як він застосовується до винної особи. Обрання та призначення заходу юридичної відповідальності зачіпає інтереси багатьох суб'єктів, які зазвичай не співпадають. Із загальнотеоретичних та загальнолюдських позицій справедливим вважається такий захід юридичної відповідальності, який одночасно є законним, доцільним та гуманним. Разом з тим весь процес призначення та застосування заходів юридичної відповідальності до винної особи повинен відповідати вимогам соціальної справедливості.

Досліджуючи проблему справедливості при розгляді та вирішенні судових справ, можна дійти висновку, що уявлення про справедливість у різних людей можуть суттєво відрізнятись. Особливо це проявляється у судочинстві із сторонами, які мають протилежні інтереси. За своїми соціальними здібностями та можливостями різні люди не можуть бути в усьому рівними, а застосування правової рівності до фактично нерівних суб'єктів у деяких випадках зовні виглядає несправедливим [1, с. 26]. Отже, втілення справедливості у практиці правосуддя є об'єктом прискіпливої уваги юридичної науки та потребує ретельного та всебічного вивчення.

Справедливість лежить в основі усієї правової діяльності, зокрема правосуддя, оскільки взаємозв'язок права та справедливості обумовлюється правовою природою

останньої. Це проявляється у тому, що право протистоїть несправедливості, захищає неузгоджений інтерес, утверджуючи тим самим справедливе судове рішення [2, с. 91].

При вирішенні конкретної справи правозастосувач повинен керуватися не лише формальними приписами нормативних актів, але й брати до уваги їх цілі. Цільове тлумачення нормативного акту, який застосовується, дозволяє знайти зв'язок між нормою (як загальним випадком) та конкретним випадком, тобто варіант рішення, яке збалансовує загальнодержавні та приватні інтереси, а також реалізувати основну соціальну функцію справедливості [3, с. 100]. Врахування цілей закону зазвичай є запорукою винесення законного та справедливого рішення.

Для реалізації соціальної справедливості при застосуванні заходів юридичної відповідальності до винної особи цілі юридичної відповідальності набувають особливого значення. Досить часто закон наділяє правозастосувача певною мірою свободи у вирішенні конкретної справи, встановлюючи альтернативні санкції за конкретні правопорушення, закріплюючи перелік обставин, які пом'якшують чи обтяжують відповідальність, передбачаючи можливість звільнення від відповідальності та покарання. При прийнятті рішення правозастосувач має виходити із обставин справи, а також чіткого розуміння цілі прийняття даного рішення. Правосвідомість правозастосувача повинна мати ідейно виражені аксіологічні орієнтації, які включають такі погляди на цілі права, які поряд з іншими ціннісними переконаннями зазначеного суб'єкта, здійснюють превалюючий вплив на прийняття судом справедливого рішення у справі.

Свобода судді у прийнятті рішення обмежується не тільки конкретною правовою нормою, але й детермінується цілями відповідальності, які визначають межі власного розсуду правозастосувача та виступають засобом оцінки дій суб'єктів з точки зору справедливості.

Врахування цілей юридичної відповідальності є необхідною умовою правосудності рішення, оскільки цілі юридичної відповідальності не виникають спонтанно, вони обумовлені реально існуючими у суспільстві недоліками, а також необхідністю удосконалення суспільних відносин.

Цілями юридичної відповідальності є вираження об'єктивної потреби у правовому регулюванні, усвідомлення суспільних та особистісних інтересів, порушених винною особою. Якщо цілі правових норм в узагальненому вигляді є передумовами оцінки права, його окремих норм, прийнятих на їх основі рішень, дій або бездіяльності з позиції справедливості, то цілі юридичної відповідальності можна розглядати як межі, у які повинні вкладаватися діяння, вчинки, рішення правозастосувача при оцінці їх справедливості. Такий критерій може бути прийнятний для громадян за умови, що цілі юридичної відповідальності відповідають інтересам окремої особистості.

Кожний правозастосовний акт спрямовується на досягнення справедливості та має бути сам по собі справедливим. Однак поряд зі справедливим вироком осмисленню та вирішенню в душі справедливості підлягають також не менш важливі питання. Так, слід говорити про необхідність досягнення справедливості заборон та дозволів, прав та обов'язків кожного учасника судового процесу, а також застосування заходів примусового та запобіжного характеру [4, с. 53-54].

С позиції справедливості мають бути також оцінені значущість або допустимість тих чи інших доказів, строки вчинення певних процесуальних дій, співвідношення кримінально-процесуальних, адміністративних та цивільно-процесуальних заходів. Проблема справедливості потребує вирішення не лише в межах кримінально-процесуального законодавства, але й для практики кримінального судочинства та правозастосування в цілому.

Справедливість судового рішення залежить не тільки від діяльності суду, але й від реалізації вимог справедли-

вості на досудових стадіях кримінального процесу, оскільки будь-який правозастосовний акт повинен носити справедливий характер.

Посадові особи, від діяльності яких залежить притягнення суб'єкта до юридичної відповідальності, повинні співвідносити свою діяльність із вимогами справедливості, а саме чи відповідають прийняті ними рішення про застосування заходів відповідальності ступеню суспільної небезпечності вчиненого правопорушення. Так, згідно чинного кримінально-процесуального законодавства, при вирішенні питання стосовно необхідності обрання запобіжного заходу щодо підозрюваного чи обвинуваченого у скоєнні злочину та за наявності підстав визначення її виду, повинні враховуватися тяжкість злочину, відомості про особу підозрюваного чи обвинуваченого, його вік, стан здоров'я, сімейний стан та інші обставини. Однак відповідальність за справедливість прийнятого рішення покладається на правозастосувача.

Особливого значення вимога соціальної справедливості набуває в процесі кваліфікації злочинів, оскільки саме відповідність кримінально-правової оцінки фактично вчиненому діянню є запорукою прийняття судом справедливого рішення у кримінальній справі. Окрім того, справедлива кваліфікація злочину є передумовою справедливого судового рішення, оскільки розгляд у справі здійснюється лише за звинуваченням, зазначеним в обвинувальному акті.

Кожне судове рішення, кожний правозастосовний акт повинні бути не лише законними, але й справедливими. Справедливість вироку означає, що покарання призначено дійсно винній особі та у відповідності до ступеню її вини, тобто є співмірним.

Згідно з чинним законодавством, суд при розгляді справи враховує всі обставини, наявність або відсутність яких дозволяє осадовій особі найбільш повно та точно визначити співмірність юридичної оцінки та відповідної життєвої ситуації. Зокрема, суддя враховує факт вчинення злочину та ступінь його суспільної небезпечності, ступінь вини особи, форму вини та мотив, особистісні характеристики винної особи, характер та розмір спричиненої злочином шкоди, наявність пом'якшуючих чи обтяжуючих обставин тощо.

Кожний вирок суду завжди зачіпає інтереси двох протилежних сторін кримінального процесу – підсудного та потерпілого. Тому справедливість судового рішення означає не лише відповідність обраного заходу юридичної відповідальності вчиненому злочинному діянню, але й, у першу чергу, обов'язкову реакцію державних органів на вчинене правопорушення, яке за своєю сутністю є проявом несправедливості.

Призначення винній особі справедливого заходу юридичної відповідальності є діяльністю, яка базується на сукупності знань, суддівського мистецтва та високій правовій культурі тих, хто здійснює правосуддя [5, с. 19].

Справедливість правозастосовного акту зумовлена не тільки професіоналізмом суду, але й переважно справедливістю самого закону, на підставі якого приймається рішення у справі. В юридичній літературі зустрічаються думки, що рішення суду може бути законним, але несправедливим (у правовому сенсі), і навпаки. Справедливе покарання може бути визнано незаконним, а законний вирок – несправедливим. Правопорядок існує тільки у тому суспільстві, де є справедливість і гуманні закони. Можливість правосуддя обмежуються діючим законодавством, рівнем його гуманності та справедливості. Справедливим суд роблять, в першу чергу, чинні закон, якими він повинен невідворотно керуватися в душі принципу законності [1, с. 18-19]. Таким чином, справедливість судових рішень безпосередньо залежить від якості законів. Тому законодавець повинен завжди пам'ятати, що при винесенні судом справедливих рішень у суспільстві зростає довіра до суду

та судової системи в цілому, а також підвищується рівень стабільності у державі.

**Висновки.** Підводячи підсумок, слід зазначити, що відновлення соціальної справедливості сприяє утвердженню права як міри справедливості, що в свою чергу сти-

мує правомірну соціально активну поведінку громадян при різних формах реалізації права. При цьому правореалізація є головною та найважливішою формою втілення принципів соціальної справедливості у практичну площину життя.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Жилин Г.А. Цели гражданского судопроизводства и их реализация в суде первой инстанции / Жилин Г.А. – М., 2000. – С. 18-19.
2. Папкина О.А. Усмотрение суда / Папкина О.А. – М., 2005. – С. 91.
3. Насырова Т.Я. Роль целей советского законодательства в реализации принципа социальной справедливости / Насырова Т.Я. // «Справедливость и право». – Свердловск, 1989. – С. 100.
4. Дюрягин И.Я. О справедливости советского уголовного процесса / Дюрягин И.Я. // Межвузовский сборник научных трудов «Справедливость и право». – Свердловск, 1989. – С. 53-54.
5. Иванников И.А. Соотношение силы и социальной справедливости в российском праве / Иванников И.А. // Право и справедливость. Тезисы докладов научно-теоретической конференции 26.11.2007 г. – Ростов-на-Дону, 2007. – С. 19.